

DEPOZITUL DE UNELTE DESCOPERIT LA ZAHAREȘTI (JUD. SUCEAVA)

DE

EMIL I. EMANDI

Intensificarea și extinderea cercetărilor arheologice în bazinul superior al Șomuzului Mare au fost completate cu descoperirile din satul Zaharești¹ (comuna Stroești), de pe locul numit „Săliște”. În urma investigațiilor arheologice efectuate în vara anului 1977, au fost depistate două niveluri de locuire: unul din secolele IV—V e. n. și altul din perioada feudalismului dezvoltat, niveluri în care au fost surprinse mai multe complexe de locuire, gropi menajere și două pietrare. Alături de acestea, un loc aparte îl ocupă descoperirea unui depozit de unelte confecționate din fier, dezvelit în secțiunea S₁ (careul 58—60), la —0,85 m.

Dacă ne referim la stratigrafia locului unde au fost surprinse piesele respective situația se prezintă astfel: baza săpăturii este, fără excepție, reprezentată de solul viu de culoare galbenă, peste care se suprapune un strat de pământ de culoare cenușie-cafenie în care au fost îngropate uneltele, strat în care s-au găsit sporadic fragmente ceramice caracteristice secolului al XVI-lea. Acest nivel este suprapus de solul vegetal actual, în care s-au găsit materiale arheologice aparținând secolelor XVI—XVII.

Depozitul nu făcea parte din inventarul vreunei locuințe sau dependințe, el fiind depistat la circa 30 m sud față de locuința nr. 2, datată în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, dezvelită tot în secțiunea S₁. Groapa în care au fost depuse uneltele este slab conturată și de dimensiuni reduse, ea fiind adâncită, față de nivelul actual de călcare, până la —0,85 m. În general, starea de conservare este destul de bună, piesele fiind doar parțial atacate de oxizii metalici. Depozitul de unelte se compune din următoarele piese: două burghie, un topor de tâmplărie, o coasă, un otic și un cuțit de plug aflat în stadiu de prelucrare, toate executate din fier.

După modul de folosință, uneltele se pot împărți în două grupe. Din prima grupă fac parte uneltele folosite la prelucrarea lemnului:

1. Topor tip bardă, cu tub de înmănușare, caracterizat prin dimensiuni mari, cu lama lată și muchia asimetrică față de tăiș². (fig. 1/5). Partea activă a toporului (tăișul), ușor arcuită,

---

¹ Cercetările din zona depresionară Intracolinară Liteni s-au făcut potrivit unui plan de lucru bine stabilit, având ca responsabil de șantier pe M. D. Matei.

² În această categorie de topoare specifice tâmplăriei se pot deosebi două tipuri: topor tip bardă având muchie simetrică față de tăiș (fig. 2/3,4), folosit în special pentru cioplirea butucilor și topor tip bardă cu muchia asimetrică față de tăiș, folosit pentru crăpatul birnelor în scinduri (fig. 2/1,5).

este executată pe ambele fețe ale lamei. Muchia, în secțiune ovală, este ușor rotunjită pe toată suprafața sa. Gîtul toporului este lung, în secțiune dreptunghiulară, făcînd legătura dintre lamă și muchia toporului. Păstrat integral, cu excepția tubului de înmănușare, care parțial s-a rupt.

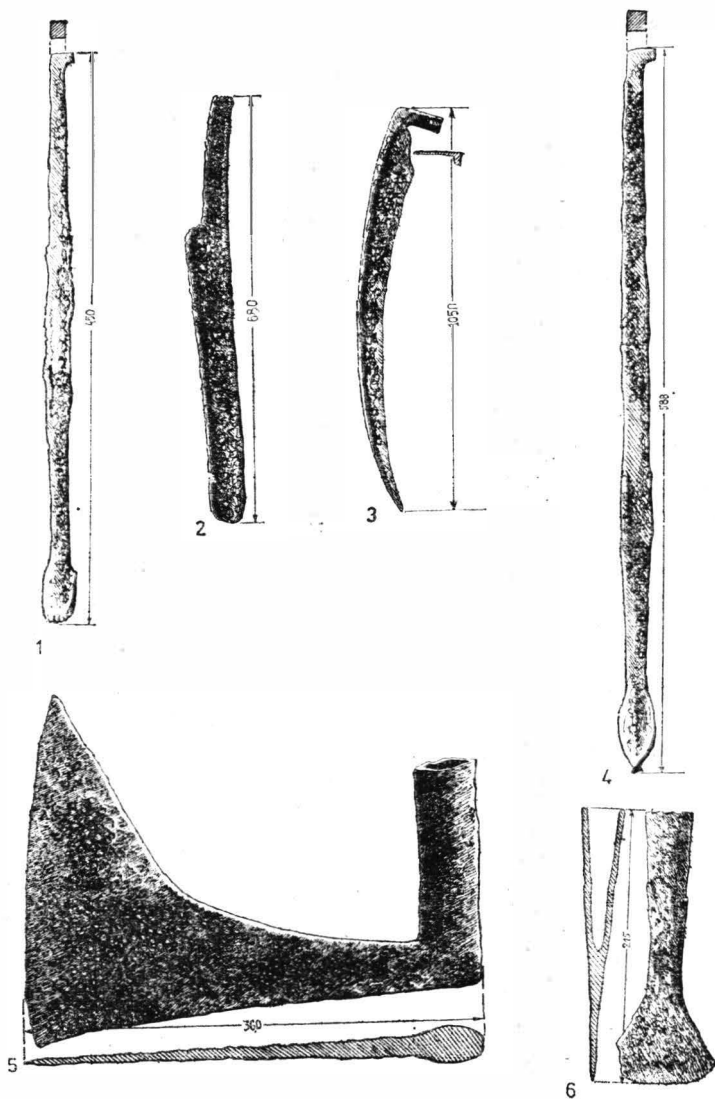

Fig. 1. Zaharești. Depozitul de unelte: 1,4 bughie; 2 cuțit de plug; 3 coasă; 5 topor tip bardă; 6 otic.

toporul era acoperit complet cu oxizi. Asemenea topoare de tip bardă erau folosite în dulgherie (fig. 2/3—5), în special, la cioplitul butucilor și crăpatul lor în scinduri³.

³ *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, II, p. 382—383; Tudor Pamfile, *Industria casnică la români*, București, 1910, p. 115 și urm.

Dimensiuni : lungimea totală 0,36 m ; lățimea a lamei 0,13 m ; lungimea gâtului 0,20 m ; lățimea muchiei 0,15 m ; lungimea tăișului 0,285 m ; diametrul exterior al tubului de înmănușare 0,024 m ; lungimea păstrată a tubului de înmănușare 0,17 m.

2. Burghie din fier (sfredele) de format mare — în total două exemplare (fig. 1/1, 1/4). Tițele, rectangulare în secțiune, au câte două spire la capătul inferior, care este ascuțit. Capătul superior este îndoit în unghi drept, într-o singură parte, unde era introdus minierul de lemn.

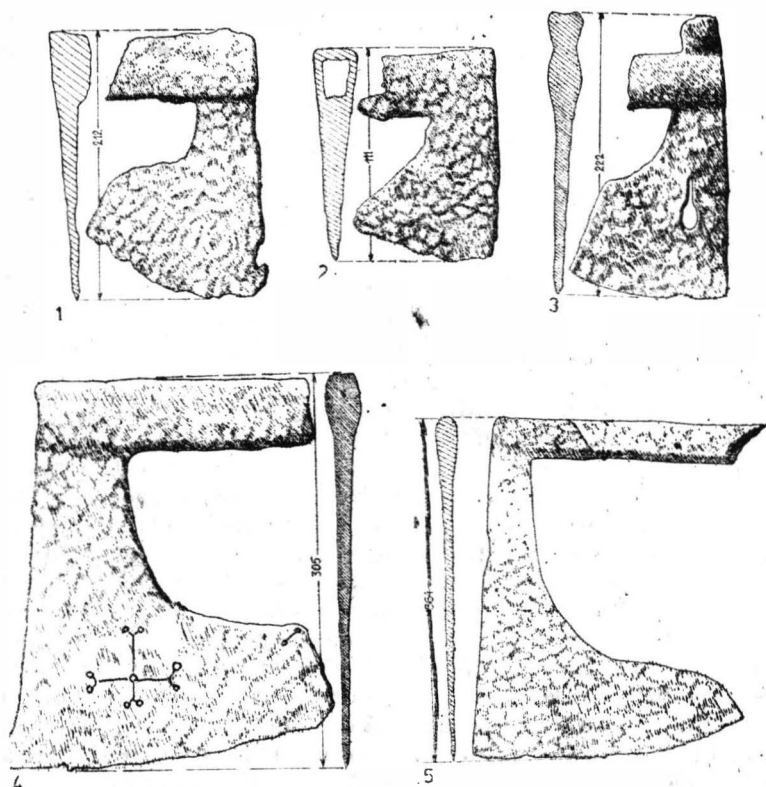

Fig. 2. Topoare tip bardă de timpăriie. 1— 4 Bistrița (din colecția muzeului de istorie Bistrița inv. 2 688) ; 5 Suceava (aceeași colecție, inv. 436).

Deși s-au păstrat integral, unul din burghie are partea activă ruptă parțial din vechime. De precizat că ambele burghie au fost lucrate dintr-o singură bucată. După forma și mărimea „florii” (partea activă a burghiului) burghiile erau folosite în dulgherie la perforatul roților de care și a birnelor de casă (putind face găuri cu diametrul de 0,020 m).

Dimensiuni : lungimea de 0,585 m și respectiv de 0,45 m ; grosimea de 0,015 m ; lungimea părții active de 0,06 m ; lungimea capătului de prins minierul de 0,013 m.

Din grupa a doua fac uneltele folosite în agricultură :

3. Cuțit de plug (fig. 1/2), ușor arcuit, nefinisat (în prelucrare), se caracterizează prin masivitate și lungime mare. Era folosit la plugul cu brăzdar asimetric⁴. Adaptat la uneltele de arat greoaie, trase de trei-patru perechi de boi, în vederea executării unor arături cit mai adânci. Prinderea cuțitului de grindei se făcea în unghi de circa 60°, pentru ca lama să poată tăia mai lesne rădăcinile și solul înțelenit.

⁴ V. Neamțu, ArhMold. 4, 1966, p. 307 ; idem, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIIIe siècle*, București, 1975, p. 75.

Dimensiuni : lungimea maximă de 0,68 m ; lungimea tăişului 0,47 m ; lungimea minerului de prindere 0,21 m ; lăţimea minerului de prindere 0,04 m ; lăţimea lamei 0,06 m ; grosimea minerului 0,012 mm.

4. Otic (fig. 1/6), cu tubul de înmănuşare pe verticală şi cu lama lăţită lateral. Este una din piesele auxiliare ale plugului, folosită la curăţatul brăzdarului de plug.

Dimensiuni; lungimea maximă 0,22 m ; diametrul exterior al tubului de înmănuşare 0,031 m ; lăţimea lamei 0,06 m.

5. Coasa s-a conservat foarte bine pe toată suprafaţa sa (fig. 1/3). Ea făcea parte din tipul celor lungi⁵ sau din tipul II⁶. Se caracterizează atît prin mărimea sa neobişnuită faţă de tipul scurt sau tipul I (dublindu-se ca lungime), cit şi prin sistemul de prindere a minerului în unghi diferit faţă de direcţia lamei şi a tălpii. Coasa se prindea de coadă cu ajutorul unei „măsele” care avea la unul din capete un „dinte” în secţiune pătrată ce se introducea în scobitura cozii, unde era fixată cu ajutorul unui inel. După formă este asemănătoare coaselor actuale, dar se deosebeşte prin aceea că talpa se găseşte la acelaşi nivel cu lama, pe cînd la cele actuale talpa este ceva mai ridicată faţă de lamă şi se întinde pe toată lungimea ei⁷. Era folosită la cuprinderea unei brazde mai mari, în special la cositul finului şi rareori pentru cereale⁸.

Dimensiuni : lungimea totală 1,05 m ; lăţimea maximă a lamei 0,06 m ; grosimea muchiei 0,005 m ; grosimea tăişului 0,015 m ; lungimea „măselei” 0,12 m ; lăţimea „măselei” 0,03m ; grosimea „dintelui” 0,007 m.

Concomitent cu dezvelirea depozitului s-a deschis o casetă (de 2/2 m) în secţiunea S₁ pe latura de est, pentru a se verifica dacă în zona imediat apropiată nu se găsesc urme de zgură sau alte indicii de la vreun atelier de fierărie sau timplărie. În stadiul actual al cercetărilor, nu se poate face nici un fel de precizare în legătură cu provenienţa lor locală. În privinţa datării depozitului de unelte de la Zahareşti putem constata următoarele : el a fost depus într-un mediu arheologic corespunzător perioadei feudalismului dezvoltat. Aflate la o adîncime de 0,85 m, uneltele au fost depozitate în groapă, fără nici o ordine vizibilă (fig. 5/1). S-a constatat că toate obiectele zăceau într-un strat arheologic relativ sărac. Fragmentele ceramice depistate în stratul ce suprapunea uneltele erau caracteristice ca tehnică de lucru şi profil secolului al XVI-lea⁹, ele oferind posibilitatea de datare a depozitului în această perioadă. Un alt element în sprijinul datării noastre este şi descoperirea la circa 30 m nord-vest de depozitul de unelte a unei locuinţe de tip bordei, datată după o monedă de la sfîrşitul secolului al XVI-lea. Locuinţa a fost părăsită în împrejurări care deocamdată nu se cunosc şi nu este exclus ca tot atunci să fi avut loc şi îngroparea uneltelor. Dacă admitem această ipoteză putem plasa cronologic momentul îngropării uneltelor la sfîrşitul secolului al XVI-lea şi începutul celui următor.

Încadrarea descoperirilor de la Zahareşti într-un areal mai larg pe baza analogiilor cu alte descoperiri constituie un al treilea element cronologic care confirmă situaţia topo-stratigrafică din teren. Toporul de tip bardă cu tub de înmănuşare îşi găseşte deocamdată analogie numai cu cel descoperit de C. A. Romstorfer la Rogojeşti¹⁰, lângă Siret şi datat în a

⁵ V. Neamţu, *op. cit.*, p. 183—184.

⁶ P. P. Birnea, *Selskie poseleniia Moldavii, XV—XVII vv.*, Chişinău, 1965, p. 139, 141, fig. 24.

⁷ *Ibidem*, p. 141.

⁸ V. Neamţu, *op. cit.*, p. 183.

⁹ Elena Busuioc, *Ceramica de uz comun nesmălţuită din Moldova (Secolul al XIV-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea)*, Bucureşti, 1975, p. 64 şi urm.

¹⁰ C. A. Romstorfer, JBLM, Cernăuţi, 1893, p. 60.

două jumătate a secolului al XVI-lea. Alte analogii foarte apropiate din punct de vedere tipologic și funcțional se pot face cu cele trei topoare tip bardă (fig. 2/2—4) descoperite la Bistrița și aflate în colecția muzeului județean din localitate¹¹. După informațiile primite ele au fost descoperite în casele unor meșteșugari timplari din secolul al XVI-lea¹². În stadiul actual al cercetărilor se poate avansa ipoteza că asemenea topoare folosite în dulgherie apar, pentru prima dată, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, fiind reprezentate pe tablele de breaslă a meșterilor dulgheri din Sibiu (fig. 3/1)¹³, și ele continuă să existe pînă la sfîrșitul secolului a

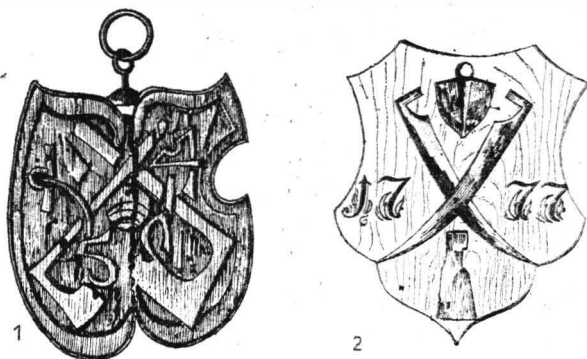

Fig. 3. 1 tablă de breaslă a meseriașilor timplari de la Sibiu (1450); 2 tablă de breaslă a meseriașilor fierari din Sighișoara (secolul al XVIII-lea).

XVII-lea¹⁴. Pentru cuțitul de plug executat din fier masiv și nefinisat, cele mai apropiate analogii le avem cu descoperirile de la Suceava¹⁵, care au fost datate în a doua jumătate a secolului al XV-lea: piese similare continuă să existe și în secolul al XVI-lea¹⁶. Asemenea cuțite de plug sînt reprezentate și pe picturile de la bisericile Sf. Ilie — Suceava¹⁷ și Voroneț¹⁸ datate în aceeași perioadă. Din punct de vedere tipologic și al caracteristicilor tehnicii de prindere, forme asemănătoare cu coasa descoperită

¹¹ Topoarele tip bardă cu tub de înmănușare descoperite la Bistrița sînt inedite și singurele cunoscute deocamdată în afara celor de la Rogojești și Zaharești. Mulțumim și pe această cale directorului Muzeului județean din Bistrița, George Marinescu, pentru sprijinul acordat în studierea pieselor.

¹² Mulțumim muzeografei Ecaterina Telceanu de la Muzeul din Bistrița pentru sprijinul acordat în datarea pieselor; Konrad G. Gändisch, *File de istorie*, Bistrița, 4. 1976, p. 159, 172.

¹³ D. Năgler, *ActaMN*, 4, 1967, p. 190.

¹⁴ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 116.

¹⁵ M. D. Matei și M. Nicorescu, *Materiale*, 7, 1961, p. 611; M. D. Matei și colab., *Materiale* 9, 1970, p. 375; V. Neamțu, *ArhMold*, 4, 1966, p. 307, fig. 9; idem, *La technique...*, 73—75, fig. 12.

¹⁶ V. Neamțu, *ArhMold*, 4, 1966, p. 307; Ștefan Olteanu și Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, 1969, p. 65.

¹⁷ V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, I, București, 1959, p. 649 și urm.; V. Neamțu *op. cit.*, p. 131, fig. 30.

¹⁸ V. Vătășianu, *Pictura murală din nordul Moldovei*, București, 1974, fig. 30; V. Neamțu, *op. cit.*, p. 124, fig. 28/1.

la Zaharești le avem numai cu cele de la Poiana¹⁹ și Anen²⁰, încadrate cronologic la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor. Dacă datele referitoare la apariția și răspîndirea acestui tip de coasă sînt destul de sărace pentru teritoriul țării noastre, neputîndu-se preciza cînd apare acest

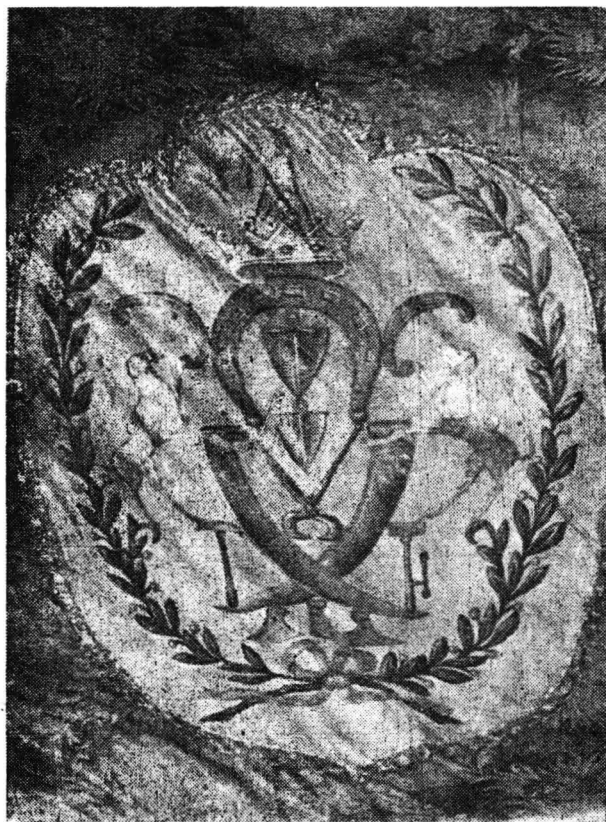

Fig. 4. Steag de breaslă a meseriașilor fierari de la Bistrița (copie de la sfîrșitul secolului al XVII-lea).

tip de unealtă și dacă a fost produs în Moldova²¹, în schimb reprezentările de pe frescele de la Sucevița²² și de pe tablele de meșteri de la Sighișoara și Bistrița fig. 4 și 3/2²³ atestă o frecvență din ce în ce mai mare a acestui tip de coasă începînd cu secolul al XVII-lea și al XVIII-lea. Ținînd seama de aceste constatări apreciem că odată cu părăsirea locuinței nr. 2, care s-a petrecut la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor, poate fi datat și depozitul de unelte de la Zaharești.

Uneltele descoperite la Zaharești prin nivelul tehnic la care au fost ucrate depășesc posibilitățile tehnice ale meșterilor obișnuiți de la sate.

¹⁹ P. P. Birnea, *op. cit.*, p. 140, fig. 24 ; Ștefan Olteanu, SMIM, 3, 1959, fig. 9.

²⁰ P. P. Birnea, *op. cit.*, p. 140.

²¹ V. Neamțu, *op. cit.*, p. 185.

²² *Ibidem*, p. 186, fig. 46/1.

²³ M. Bunta și V. Iosub, ActaMN, 4, 1967, p. 211.

În acest sens edificatoare sînt analizele spectrografice și metalografice²⁴ efectuate asupra pieselor (fig. 5/2—4), analize în urma cărora s-a constatat că piesele au fost executate prin deformare plastică la cald (prin forjare). Aspectul structurii atestă că ele au fost reîncălzite după operația de for-

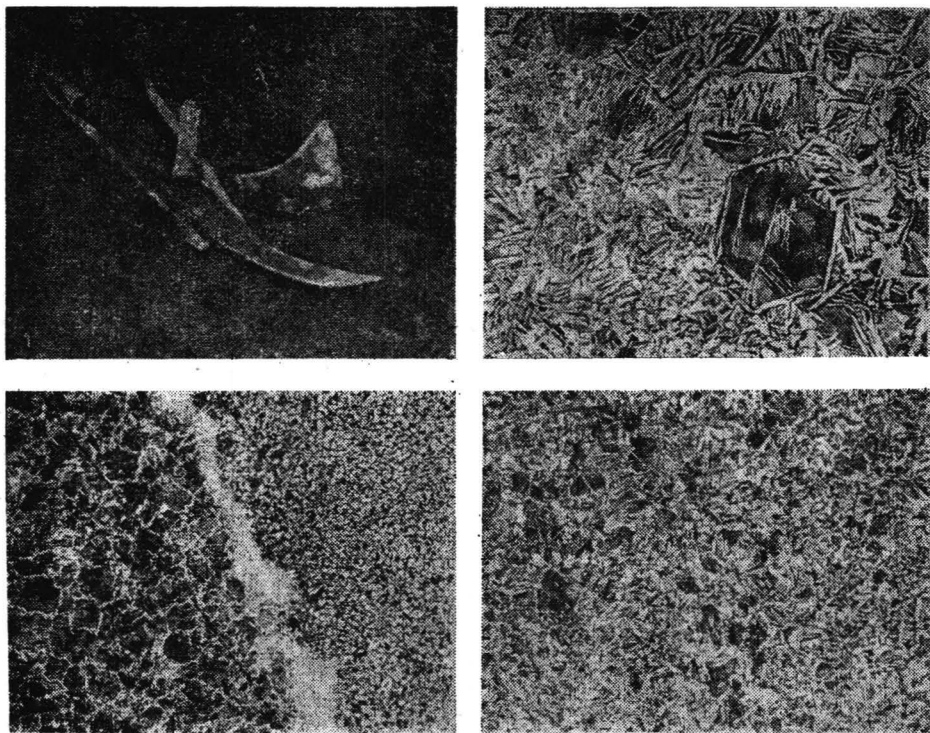

Fig. 5. 1 depozitul de unelte de la Zaharești; 2, 3 secțiune în tubul de înmănușare a toporului de tip bardă; 4 secțiune în marginea lamei de coasă.

jare, ceea ce echivalează cu un tratament termic de normalizare (aceasta fiind o metodă tehnologică superioară de tratament). Reîncălzite pînă la o temperatură de 850°C , părțile active ale pieselor căpătau o rezistență și duritate mult mai mare, răcirea făcîndu-se lent în aer liber. Observațiile efectuate la microscopul metalografic asupra unor părți din topor, coasă și burghiu ne oferă următoarea structură: centrul eşantioanelor are o structură feritică cu o granulație fină și omogenă; în zona exterioară a eşantioanelor se observă o structură ferito-perlitică cu o granulație relativ grosolană cu incluziuni nemetalice alungite, care sînt o altă dovadă a deformării plastice la cald. Apariția unei structuri Widmanstätten (fig.5/2—3) la tubul de înmănușare a toporului, semnalează existența unei suduri realizate la cald, la circa $1\,000^{\circ}\text{C}$. La unele părți active ale pieselor se observă decarburări accentuate, precum și degradări datorate atît uzurii

²⁴ Mulțumim și pe această cale lui Nicolae Denghel de la Întreprinderea „23 August” din București și Zenoviei Catargiu de la Laboratorul zonal de restaurare din Suceava pentru sprijinul acordat în efectuarea analizelor metalografice și spectrografice ale pieselor.

din timpul folosirii lor, cit și acțiunii agenților corozivi pe parcursul păstrării lor în pământ. O altă constatare prilejuită de analizele metalografice ale pieselor se referă la tratamentul termochimic de cimentare ²⁵ în vederea realizării unei calități superioare de oțel prin difuzarea în pasta metalică a carbonului în proporție de 0,4 %. De asemenea, s-a constatat că la suprafața lamei (la topor) conținutul în carbon crește, tăișul fiind dintr-un oțel mai bogat în carbon. Pe lângă conținutul de carbon prin analizele spectrografice s-au pus în evidență într-o proporție foarte mică și alte elemente :

siliciu	= 0,02 %
crom	= lipsă
mangan	= 0,10 %
nickel	= lipsă

Analizele de laborator efectuate ne oferă informații utile referitoare la materia primă și tehnologia folosită de meșteșugari în această perioadă. Cunoștințele tehnologice permiteau obținerea unor temperaturi până la 1 000°C, realizând o sudură la cald a fierului. Aceste constatări vin să confirme observațiile unor cercetări anterioare ²⁶ făcute asupra unor piese metalice din perioade mai vechi, ceea ce reliefează că deși ne aflăm la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, nu s-au realizat progrese tehnologice deosebite față de cunoștințele pe care le posedau meșteșugarii din secolul al XIV-lea și respectiv al XV-lea. În schimb, în această perioadă capătă o amploare deosebită diversificarea și specializarea unor meșteșuguri ²⁷. Astfel, în cadrul timpăriei, începînd cu secolul al XVI-lea ²⁸ apar noi specializări, ca rotăria și dogăria, ceea ce implică și o diversificare a uneltelor.

Studierea pieselor din depozitul de la Zaharești ne permite enunțarea citorva concluzii. Existența unor posibilități tehnice deosebite în care au fost realizate piesele ne face să ne gîndim că producerea acestora se datorează meseriașilor din centrele urbane, foarte probabil din Suceava. În acest caz, posesorul lor le-a procurat desigur, pe calea schimbului, Zahareștii aflîndu-se în imediata vecinătate a drumului ce ducea la Suceava („Drumul celor șapte poduri de piatră”) ³⁰ și nu prea departe de importanta cale comercială Suceava—Baia—Bistrița. Desigur că prin continuarea

²⁵ Șt. Olteanu, *RevMuz.* 2, 1967, p. 193 și urm.; idem, *Studii și materiale de istorie*, 3, Suceava, 1973, p. 117.

²⁶ F. A. Kolcin, *MIAMoskva*, 32, 1953, p. 221—250; Șt. Olteanu, *RevMuz.* 2, 1967, p. 195 și urm.; I. Barnea, *SCIV*, 6, 1955, 1—2, p. 101; Petre Diaconu și Silvia Baraschi, *Păciul lui Soare*, II, București, 1977, p. 165—171.

²⁷ Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, București, 1954, p. 27 și urm.; Ștefan Olteanu și Constantin Șerban, *op. cit.*, p. 111 și urm.; M. D. Matei, *Studii de istorie orășenească medievală (Moldova, secolele XIV—XVI)*, Suceava, 1970, p. 83 și urm.; Ion Lungu, Vasile Radu, Benjamin Bassa, Ion Ralca, Mircea Valea, *Meșteșugari și meșteșuguri din sud-vestul Transilvaniei*, București, 1970, p. 31 și urm.

²⁸ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 182; Ștefan Olteanu, *op. cit.*, p. 130; M. D. Matei și Ștefan Olteanu, *SCIV* 12, 1961, 1, p. 128.

²⁹ Trifu Martinovici, *SCIV*, 12, 1961, 2, 329; M. D. Matei și M. Nicorescu, *Materiale*, 7, 1961, p. 612; Ștefan Olteanu, *RevMuz.* 2, 1967, p. 123; V. Neamțu, *op. cit.*; M. Dan și S. Goldemberg, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, seria Historica*, 2, Cluj, 1964, p. 43; Alexandru Matel, *File de istorie*, Bistrița, 4, 1976, p. 453; M. D. Matei, *SCIVA*, 28, 1977, 1, p. 84.

³⁰ N. Grămadă, *Toponimia saelor din Bucovina* (ms.), Arhivele statului Suceava, inv. 113—117, 3, p. 328.

cercetărilor de la Zaharești, concluziile de ordin istoric, ca și acelea privind nivelul economic, social și cultural al comunităților sătești vor putea fi substanțial îmbogățite, prin lărgirea bazei informative asupra evoluției societății omenеști din nordul Moldovei în perioada evului mediu.

LE DÉPÔT D'OUTILS DÉCOUVERT À ZAHAREȘTI (DÉP. DE SUCEAVA)

RÉSUMÉ

Les recherches archéologiques effectuées pendant l'été de l'année 1977 dans l'endroit nommé « Săliște », dans le village de Zaharești, commune Stroești (dép. de Suceava), ont eu comme résultat la découverte de quelques complexes d'habitation de diverses périodes (siècles IV — V n. è ; XV et XVII), de fosses ménagères et deux foyers de pierre. À côté de ces découvertes, un lieu particulier occupe un dépôt d'outils contenant deux vrilles, une hache de menuiserie, une faux, une petite pelle et un coute de fer en stade de travail, tous réalisés en fer.

Les conditions topo-stratigraphiques du terrain, ainsi que les analogies effectuées, ont mené à la datation du dépôt à la fin du XVIème siècle et le commencement du siècle suivant.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Zaharești. Dépôt d'outils : 1, 4 vrille ; 2 soc ; 3 faux ; 5 hache ; 6 *otic* (pièce accessoire pour la charrue).

Fig. 2. Haches utilisées dans la menuiserie. 1 — 4 (de la collection du Musée d'Histoire Bistrița), inv. 2688 ; 5 Suceava (la même collection, inv. 436).

Fig. 3.1 firme de la corporation des menuisiers de Sibiu (1450) ; 2 firme de la corporation des forgerons de Sighișoara (XVIIIe siècle).

Fig. 4. Drapeau de la corporation des forgerons de Bistrița (copie datant de la fin du XVIIe siècle).

Fig. 5. 1 Dépôt d'outils de Zaharești ; 2, 3 section dans le tube qui sert à ganter la hache ; 4 section en marge du fer de la faux.

